

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen kennen enkele oorzaken van het ontstaan van de Tachtigjarige Oorlog;
- ❖ De leerlingen weten welke offers Willem van Oranje gebracht heeft in de strijd tegen Spanje;
- ❖ De leerlingen weten wanneer ons volkslied is ontstaan en waaraan het uitdrukking geeft;
- ❖ De leerlingen kunnen aangeven wat de betekenis van 1 april 1572 is;
- ❖ De leerlingen kennen de hoofdgebeurtenissen tijdens de wraaktocht van Alva

Aantal lessen 5

Lesonderdelen *Vertelling*

1. Den Briel
2. De Bartholomeüsnacht

Leestekst

Van Alkmaar begint de victorie

Leerlingenboek

Het bevrijdingsplan van 1568

De watergeus voor Den Briel

De Parijse Bloedbruiloft

Alva neemt wraak

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** **DEN BRIEL**

De wind fluit gierend langs de lage huizen en door de nauwe straten van Maaslandsluis. Een paar kleine meisjes op de stoep, kunnen hun bikkelspel bijna niet spelen. De wilde windvlagen blazen de opgegooide botjes zo weg. Jan Pieterszoon Coppelstok heeft zijn bruine wollen muts diep over zijn oren getrokken. De harde wind van rechts, deert de stevige kerel niets. De robuuste Hollander is wel wat gewend. De drie kooplieden achter hem, hebben het heel wat zwaarder te verduren. Met één hand houden ze hun breedgerande hoeden stevig vast. De andere hand rust op de goed gevulde geldbuidels.

Ze komen bij de dijk. Nu is het onstuimige weer echt goed te merken. Op de brede rivier drijven witte schuimvlokken. De roeiboort, waarmee ze moeten overvaren, rukt wild aan het touw, waarmee het vastligt. 'Is er geen gevaar veerman?' brult de rijkste koopman boven de storm uit. Coppelstok kijkt hem aan, terwijl spotlichtjes in zijn ogen verschijnen. 'O ja, maar ik heb het wel erger meegemaakt. Een Hollander moet geen watervrees kennen, sinjeur Sajet!' De koopman wordt rood. Wordt hij, de rijkste burger van Den Briel beschuldigd van angst? Even wil hij een driftig antwoord geven, maar dan houdt hij zich in. Hij kent de veerman wel. Iemand die alles zomaar

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

zegt, maar goudeerlijk! Hij mag dan wel meer op hebben met de ketters nieuwe leer, dan met het roomse geloof, maar ja... ieder wat hij wil. Het is een goede veerman. 'Bij Coppelstok voelt iedereen zich veilig!' antwoord koopman Sajet, en hij laat zich voorzichtig in het dansende vaartuig zakken. Zijn twee makkers volgen hem. Coppelstok maakt het touw los en stoot van wal. Met krachtige slagen roeit de veerman over het klotsende water. Ongerust kijken de drie passagiers naar de golven, terwijl de wind om hen heen buldert. Coppelstok roeit onverdroten door.

De boot glijdt door een bocht van de rivier. Plotseling uit koopman Sajet een kreet van verbazing. 'Kijk eens! Een vloot! Wat moet dat voorstellen?' Met zijn dikke hand wijst hij naar de kant van Den Briel. De anderen kijken ook. Vlak voor het havenhoofd van Den Briel ligt een vloot van tussen de twintig en dertig schepen. Vaartuigen van allerlei slag: vlieboten, kromstevens, koggen en nog meer soorten. 'Zeker op de vlucht voor de storm', meent koopman Liemens. 'Ze zijn bezig de touwen te geien.' Inderdaad worden de geitouwen opgehaald zodat de grote zeilen geen wind meer vangen. 'Zijn het koopvaarders?' vraagt Barendse, de derde koopman. Sajet schudt zijn hoofd. Met bezorgde blik tuurt hij in de verte. 'Het lijken wel oorlogsschepen! Ik kan alleen de vlaggen niet goed zien.' Met een ruk keert de veerman het bootje om. De drie passagiers slaken een benauwde kreet. De veerman hoort het niet, maar tuurt in de verte. Zijn ogen beginnen te schitteren van vreugde. Op enkele schepen wappert de bloedvlag met de tien penningen. En... vijf, zes schepen met het oranje-blanje-bleu van de Princevlag! 'Veerman, zeg op! Wat zijn dat voor schepen?' Bevelend klinkt de stem van koopman Sajet. Coppelstok draait zich om en roept vol vreugde: 'Sinjeurs, het zijn de watergeuzen!'

'De watergeuzen? Heilige Jozef! Help ons!' Sajet kreunt het uit. Hij is doodsbleek. Zijn hand knijpt in de gevulde geldbuidel. Ook zijn makkers kijken verschrikt. De veerman pakt de riemen om verder te roeien. 'Bij alle heiligen, Coppelstok, niet verder die kant op! Als we in handen van dat geuzengebroed vallen, villen ze ons levend! Terug!' 'Als u wilt, dan zet ik u wel bij de noordelijke oever af. Dan kunt u over de dijk teruglopen.' Even later ligt het schuitje aan de dijk. Coppelstok ontvangt zijn passagiegeld en neemt met een korte groet afscheid van zijn passagiers. Zo snel hij kan stoot hij af, richting de Geuzenvloot!

Coppelstok roeit langs de vloot, terwijl zijn oog speurend langs de vaartuigen glijdt. Opeens verheldert zijn blik. Op de vlieboot wappert aan de ene mast de Princevlag en aan de andere de vlag met het wapen van Treslong. Resoluut roeit de veerman op het geuzenschip af. Op het schip gooit een matroos de veerman een touw ladder toe. De forse veerman klimt lenig naar boven. 'Ik moet Treslong spreken!' Zijn zware stem schalt over het dek. Met uitgestoken hand komt kapitein Treslong op de veerman aangelopen en begroet hem. 'Coppelstok, man, je komt als geroepen! Heb je goed nieuws?' 'Weinig goeds, edele heer', antwoordt de veerman. 'De oude vrijheden zijn verdwenen. Den Briel is er even slecht aan toe als de andere steden in de Nederlanden en Gods Kerk wordt verdrukt.' Samen praten de mannen over de stad. 'Wat?!' roept Treslong uit, 'is er geen Spaans garnizoen in de stad?' Coppelstok knikt nadrukkelijk. 'Dat moet admiraal Lumey weten.'

Even later zijn de beide mannen met het bootje van Coppelstok op weg naar het schip van admiraal Lumey. Aan boord van het schip wordt door de mannen druk gesproken over de stad. Na het overleg wordt Coppelstok als bode van de geuzen naar de stad gestuurd. Hij moet Den Briel opeisen voor de Prins van Oranje. Tijd om een brief op te stellen is er niet. Daarom krijgt de veerman van Treslong zijn zegelring

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

mee als bewijsstuk. Iedereen in Den Briel en Voorne kent het wapen van Treslong dat in de ring gegraveerd is.

Het bootje van Coppelstok schiet vooruit over het woelige water. Hard trekt hij aan de riemen. In een wip bereikt de veerman het havenhoofd, legt zijn boot aan en klimt de wal op. Met grote passen loopt hij op de Noordpoort af. De poort is dicht. 'Doe open de poort!' bast de veerman met luide stem. Het kleine luikje in de poort gaat open en het barse gezicht van Louw Geyleynse, de poortwachter, verschijnt. 'Ik wens toegang!' herhaalt de veerman. Maar de poortwachter schudt zijn hoofd en zegt: 'U komt er niet in Coppelstok. Ik heb opdracht van de magistraat om niemand binnen te laten', en wil het luikje weer sluiten. Maar Coppelstok laat zich niet zomaar afschepen. Met zijn zware stem buldert hij: 'Als je mij niet toelaat, dan staat de stad binnen een uur in brand!' Hij haalt de zegelring tevoorschijn en duwt die Louw onder zijn neus. 'De ring van Treslong!' mompelt de man. Zonder verder tegenstribbelen opent hij de poortdeur en laat Coppelstok binnen. Direct sluit hij de poort achter hem.

Met grote passen loopt de veerman door de nauwe straatjes verder. Van alle kanten klampen de burgers de forse man aan. Maar hij laat zich niet van de wijs brengen en gaat regelrecht op zijn doel af. Hij beklimt de hoge stoep van het stadhuis en laat met een forse slag de klopper op de deur vallen.

In de raadskamer zitten de burgemeesters aan de lange houten tafel vertwijfeld bij elkaar. Al meer dan een uur zijn ze aan het overleggen wat ze moeten doen, nu de geuzenvloot dreigend voor het havenhoofd ligt. Eén besluit is genomen: de beide stadspoorten moeten dicht. Niemand mag erin of eruit. Zwaar klinkt de slag van de klopper op de deur van het stadhuis. Verschrikt kijken de mannen elkaar aan. 'Wie is dat...?' mompelt burgemeester Tinnegieter. De anderen vragen zich hetzelfde af. De bode klopt op de deur van de raadskamer. 'Een boodschapper, heer burgemeester. Hij eist onmiddellijk toegang. Ik weet niet...' Verder komt hij niet. Achter de bode, stapt Coppelstok, die niet van treuzelen houdt, de raadskamer binnen. Hij duwt de bode pardoes opzij. Burgemeester Tinnegieter springt op. Hij wijst gebiedend naar de deur. Coppelstok, u? Eruit en wacht totdat je geroepen wordt!' De veerman kijkt Tinnegieter en de andere burgemeesters onverschrokken aan. Hij grijpt zijn muts van zijn hoofd. 'Heren burgemeesters', begint hij, 'ik kom als afgezant van de geuzen. Hier heb ik de ring van Heer Willem van Blois van Treslong. Admiraal Lumey en de andere kapiteins eisen Den Briel op voor de prins.' In één adem gaat hij verder: 'Ze komen ons verlossen van Alva's tirannie.' Er ontstaat een verward gemompel en gepraat. Het duurt wel vijf minuten voordat voorzitter Tinnegieter weer rust heeft. Dan staat de oude Petrus Ludolfs op. Zijn slimme oogjes richt hij op de gezant van de Geuzen. 'Hoeveel mannen zijn er op de vloot van de watergeuzen?' Hier is Coppelstok niet op bedacht. Dat weet hij ook niet. Maar hij begrijpt dat iedere aarzeling gevaarlijk is en antwoordt losjes: 'Ze zijn wel met vijfduizend man sterk.' 'Vijfduizend?' totaal verslagen zinkt Ludolfs weer op zijn stoel neer. Tegen zo'n overmacht is Den Briel niet bestand. 'Coppelstok, wacht buiten op de gang. We zullen u zo antwoord geven.' De veerman knikt naar burgemeester Tinnegieter en verlaat de raadskamer.

In de stad zelf staat de Zuidpoort wagenwijd open. Drommen burgers, bepakt en bezakt vluchten de stad uit. Weer andere blijven rustig afwachten wat er gaat gebeuren. Ondertussen blijft de magistraat maar vergaderen.

Ondertussen blaakt de bemanning van de geuzenvloot van ongeduld. De tijd verstrijkt. Langzaam zakt de zon in de richting van de Noordzee. De kapiteins staan de

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

bemanningsleden toe om van boord te gaan. Uitgerust met musketten, bijlen, kortjans en andere wapens ontschepen de bemanningsleden zich. Het duurt niet lang of een grote groep geuzen loopt langs de muren van de vesting naar de Noordpoort. Op de muren zijn hier en daar groepjes mensen te zien. De tijd verstrijkt al verder en verder. Lumey, de geuzenadmiraal en Treslong hebben de Brielenaren twee uur gegeven om de stad over te geven. 'Doet u nog open, of moeten we onszelf helpen?' schreeuwen de geuzen de kijkers op de muur toe. 'U moet uzelf helpen! Er staan dubbele wachten voor de poort. Die kunnen wij niet verdrijven', antwoordt een stem vanaf de muur. Spijt klinkt er in de stem van de stadstimmerman Rochus Meeuwzoon door. Hij zou maar wat graag de poort willen openen voor de geuzen.

Bij de vloot is Lumey's geduld uitgeput. 'We gaan er op af!' zegt hij tegen Treslong. Deze knikt. Langer wachten is niet verantwoord. De geuzenmacht wordt in twee groepen verdeeld. Treslong, die de omgeving goed kent, gaat met de ene groep om de vesting heen naar de Zuidpoort. Roobol, de luitenant van Lumey, krijgt bevel om de Noordpoort aan te vallen. Dat is een kolfje naar zijn hand. Met zijn mannen verzamelt hij een grote hoop takken, rijshout en stro. Van een schip wordt een vat met pek gehaald. Alle materialen worden opgestapeld als een brandstapel tegen de poort. Een deel van de aanvallers heeft de lonten in de musketten branden. Klaar om te schieten als het nodig is. Weldra flikkerden de vlammen op. Ze werpen een grillig lichtschijnsel op de gezichten van de geuzen. De poort is dik. Het duurt lang voordat het vuur vat op het hout krijgt. Het lukt niet om de poort binnen te dringen. 'Haal een mast mannen!' beveelt Roobol. Tien, twaalf geuzen komen met een stuk scheepsmast aan. Ze zetten zich schrap en rennen naar voren. De stormram dreunt tegen de zware, houten poort aan. 'Nog een keer!' De mannen stellen zich weer op. Luid krakend bonst de stormram weer tegen de poort. Krakend zwaait de zwart geblakerde poort open. Onder luid gejuich van de geuzen trekt admiraal Lumey de stad binnen. Ondertussen is Treslong met zijn groep mannen om de stad getrokken naar de Zuidpoort. Wagenwijd staat de poort open, terwijl er ondertussen nog steeds bepakte en bezakte burgers zo snel mogelijk de stad uit vluchten. Zonder hinder kan Treslong de stad binnentrekken. Bij fakkellicht en onder het zingen van geuzenliederen trekken de overwinnaars door de nauwe straten naar de Grote Markt. Daar komen juist de zingende geuzen onder aanvoering van Lumey aan. De beide mannen drukken elkaar de hand. Lumey wil de stad plunderen, maar Treslong bezweert dit niet te doen. Uiteindelijk geeft Lumey toe, alleen de schatten van de kloosters en de kerken zal als oorlogsbuit in beslag worden genomen.

's Nachts is het in het huis van de veerman een drukte van belang. Coppelstok staat op en loopt naar de wand. Hij schuift een kast opzij, tast met zijn vingers in een gleuf en haalt een Bijbel uit de geheime bergplaats tevoorschijn. Terwijl iedereen eerbiedig luistert, leest hij met zijn zware stem: *'Als de HEERE de gevangenis van Sion keren zal, zo werden wij gelijk die droomden. Dan zal onze mond vol van lachen zijn, en onze tong vol van beroemen. Dan zal men onder de heidenen zeggen: De HEERE heeft grote dingen aan hen gedaan. De HEERE heeft ook grote dingen aan ons gedaan. Daarom zijn wij vrolijk.'*

Bron

Dolf Lok, *Het Wilhelmus*. Apeldoorn, 2012, pag. 102-119.

Gespreksvragen

1. Waarom ligt de Bijbel bij Coppelstok in een geheime bergplaats?

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

2. Nu zijn er nog steeds landen en volken waar de Bijbel een verboden boek is. Weet jij waar?
 - De Comoren: Verboden om Bijbels te verspreiden.
 - De Maldiven: Alleen voor buitenlanders die het zelf mogen gebruiken.
 - Marokko: Bijbels in het Arabisch zijn verboden.
 - Noord-Korea: Op het bezit van een Bijbel staat gevangenisstraf of de doodstraf.
 - Saoedi-Arabië
 - Turkmenistan: alleen toegestaan voor geregistreerde kerken.
 -
3. Waarom zouden mensen het verbieden om een Bijbel te hebben en erin te lezen?
 - *Psalm 2 : 1-4. 'Waarom woeden de heidenen, en bedenken de volken ijdelheid? De koningen der aarde stelen zich op, en de vorsten beraadslagen tezamen, tegen den HEERE en tegen Zijn Gezalfde, zeggende: Laat ons Hun banden verscheuren en Hun touwen van ons werpen. Die in de hemel woont, zal lachen; de Heere zal hen bespotten.'*
4. Waarom leest Coppelstok Psalm 126 voor?
 - Het is een danklied na ballingschap.
5. Welke toekomst verwacht jij?
 - *Openbaring 21 : 1 - 8. 'En ik zag een nieuwen hemel en een nieuwe aarde.....het heilige Jeruzalem, nederdalende van God uit den hemel....en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen Zijn volk zijn, en God Zelf zal bij hen en hun God zijn'. Of? 'Maar den vreesachtigen, en ongelovigen, en gruwelijken, Is hun deel in de poel die daar brandt van vuur en sulfer, hetwelk is de tweede dood.'*

Vertelling 2 DE BARTHOLOMEÛSNACHT

Met zijn handen op de vensterbank geleund kijkt Constant uit over de donkere stad Parijs. Af en toe klinkt de hoefslag van een paard, het rollen van een koets, de voetstap van een late voorbijganger. Er heerst een diepe rust over de anders zo drukke stad. Alleen de roep van de nachtwacht is te horen, die het uur van de nacht roept. 'Laat ik maar gaan slapen', denk Constant, 'morgen wacht ons een lange reis.' Nog even steekt hij zijn hoofd ver uit het raam en luistert. Dan trekt hij zicht terug en wil het raam dichtdoen om naar bed te gaan. Plotseling wordt de jonge man bleek. Meteen doet hij het raam weer open. Akelig doffe klokkentonen weergalmen opeens van de St. Germainkerk. Angstwekkend verbreekt het geluid de stilte van de nacht. Direct hoort hij een wild gebrul en meteen daarop schoten. In een steeds sneller tempo volgen de doffe knallen elkaar op. Als op een teken, stormen gewapende benden uit de huizen de straten op. 'Dood aan de Hugenoten! Dood aan de ongelovige ketters!' Angstig geschreeuw van mannen, vrouwen, kinderen klinkt. Het geluid van versplinterend hout. Doffe bijlagen. In het licht van de vlammen toortsen glinsteren de hellebaarden en degens. Boven alles uit galmt de klok van de St. Germainoren steeds maar door.

Als verdoofd klemt Constant zich aan de vensterbank vast. Hij hoort dat de schoten, geschreeuw en rumoer steeds dichterbij komen. Een gewerschot knalt. Een kogel vliegt rakelings lang zijn hoofd. Direct duikt hij weg en rent naar de slaapkamer van de graaf. Wild gooit hij de deur open. Het maanlicht schijnt precies op het gezicht van

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

de slapende graaf. 'Sta op! Vlucht!' De graaf schudt slaperig zijn hoofd. 'Je droomt, ga slapen man.' 'Luister!' schreeuwt Constant vol angst. 'Hoor de klokken! Hoor de schoten! Hoor! Dood aan de Hugenoten! Het gaat om ons! Vlucht!'

Nu is de graaf klaarwakker. Hij luistert even. Flarden van de moordzuchtige kreten dringen de slaapkamer binnen. Beneden kraken de deuren onder de bijslagen van de aanvallers. Rinkelend glas, verbrijzeld door geweschoten. Met één sprong is de graaf naast zijn bed. Koortsachtig kleedt hij zich aan. 'We zullen ons leven zo duur mogelijk verkopen. Maak de ruiters klaar voor de strijd!' beveelt hij. 'Constant, zorg vooral voor Louis!'

Er wordt geen seconde verspild. Binnen enkele ogenblikken zijn de ramen bezet door gewapende mannen. De menigte beneden het huis van de graaf groeit aan. Uit de flarden van geroep horen de graaf De la Faille en zijn mannen, dat het gaat om de dood van de Hugenoten. 'Terug!' schreeuwt de graaf, 'of ik laat vuur geven!' Zijn stem gaat verloren in het gejoel van de menigte. Een kogel vliegt langs zijn hoofd. 'Vuur!' beveelt de graaf. Uit alle ramen breekt een vuurstroom los. Wolken van kruitdamp vermengen zich met die van de aanvallers. Schoten treffen doel. Een paar aanvallers vallen neer. Het gejoel verstomd even. Op de achtergrond galmen de klokken maar door. Plotseling klinkt een welbekende stem: 'Vooruit mannen, verbrijzel de deuren en sla ze dood! Allemaal!' De graaf verstart als hij de stem hoort. Hij kijkt naar Constant naast hem. 'Je hebt gelijk. Het is mijn eigen neef Lascène. Had ik maar naar je geluisterd. Zorg voor Louis! Mannen.... Vuur!'

Een vreselijk gevecht breekt los. Aan beide zijden vallen doden. Maar de overmacht van buiten is te groot. Even dringt graaf Lascène naar voren, tot onder het raam waar graaf De la Faille met zijn mannen meevecht. Graaf Lascène vuurt zijn grote ruiterspistol op De la Faille af. Zijn juichkreet om het getroffen doel vermengt zich met de kreet van zijn neef, die op de grond neerstort. De ruiters van de graaf zien hun meester vallen en vluchten naar de grote binnenplaats. De aanvallers juichen en verbrijzelen de toegang van het huis. Ze verspreiden zich door de gangen en vertrekken. Hun rauwe kreten klinken luid. Inmiddels heeft Constant de vluchtende ruiters bij elkaar geroepen. 'Sluit de deuren achter je. Blijf bij elkaar! We zullen proberen ons er doorheen te slaan. We geven de zoon van onze heer niet in die moordhanden!' Met zijn zwaard in de hand verspert Constant de deur die op de binnenplaats uitkomt. De ruiters hebben even de tijd om hun paarden te bestijgen. In een ogenblik zit Constant ook op zijn paard. 'Voorwaarts!' commandeert hij. In gesloten gelederen draven de ruiters de tuin in. Daar is een tweede deur die toegang geeft op een stille straat. Constant let erop dat Louis naast hem rijdt.

De vervolgers zitten hen op die hielen. Wat Constant ook probeert, de ruiters luisteren niet naar hem. In wanhoop vlucht de groep alle kanten op. 'Afstijgen Louis', beveelt Constant hijgend. Snel trekt hij de jongen mee. In de verwarring vluchten ze een klein straatje in. 'Niemand heeft ons gezien.' De jongen kijkt met grote angstogen Constant aan. 'Constant, ik zag vader vallen, hebben ze hem vermoord?' 'Ik weet het niet, jongen', antwoordt Constant, 'maar we kunnen hier niet blijven.' 'Nee!' roept de jonge graaf, 'ik moet weten waar vader is!' Plotseling grijpt Constant Louis bij de arm. 'Luister, daar komen ze!' Duidelijk is de stem van graaf Lascène te horen: 'Zoeken mannen. Het is niet genoeg dat de oude leeuw onschadelijk is. We moeten de jonge welp ook hebben!' Haastig trekt Constant Louis mee, het straatje uit, het gejoel tegemoet. 'Wat doe je?' vraagt de jongen, terwijl het angstzweet op zijn voorhoofd pa-

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

relt. Zacht en beslist klinkt Constants antwoord: 'Om geen achterdocht te wekken. Zo kunnen we het misschien redden...'

Midden tussen de woedende menigte trekt hij Louis mee. Totaal willoos laat hij zich meevoeren. Op straat liggen verschillende weggegooide wapens. Snel raapt hij een hellebaard op en drukt deze in Louis' hand. Zelf heeft hij zijn zwaard stevig in handen. Dan ziet Constant dat de aanvallers een witte band om de arm dragen. Het lukt hem om ongemerkt twee banden van gesneuvelden af te trekken. Hij bindt die Louis en zichzelf om. Een grote kerel, ook met een witte band vol bloedspatten, roept het tweetal toe: 'Ze vallen als vliegen, die Hugenoten! Ha, wat een prachtige nacht. Kijk, daar valt er weer één.' Een oude man, zonder witte band, valt neer.

De troep, met Louis en Constant, trekken verder. De straten zijn bespat met bloed. Overall geschreeuw, schoten, ... en de torenklok die beiert maar door. Vreselijke tonen spelen voor hun ogen zich af. Louis sjokt mee. Zijn handen en kleren zijn vuil van het bloed. Straat in, straat uit, totdat ze op het plein voor het Louvre komen. Daar staat het paleis van de koning. Op het grote plein drommen groepen Hugenoten samen. Van alle kanten glimmen de musketten en wapens hen tegen. Constant kijkt omhoog. Op één van de balkons van het paleis ziet hij de tengere gestalte van de koning. In het flakkerende licht is het verwrongen gezicht van de jonge koning goed te zien. Zijn ogen rollen als een waanzinnige. 'Is dit de koning die vrede tussen de roomsen en Hugenoten wilde?' sist Constant tussen zijn tanden. Achter elkaar lost de koning schoten op de weerloze menigte. Juichend pakt hij het volgende musket aan dat hem van achteren wordt aangereikt en mikt weer... 'Kom', fluistert Constant, en hij trekt Louis mee.

De jongen volgt. Niemand let op hen. Als ze samen een nauwe straat in willen slaan, klinkt plotseling: 'Halt!' Een schildwacht staat voor ze. Constant kijkt hem hooghartig aan. 'Opzij man! Zie je niet dat wij goede roomsen zijn?' De schildwacht haalt even zijn schouder op en laat ze passeren. De witte banden zijn een voldoende bewijs. Een tijd lang kunnen ze ongehinderd hun weg vervolgen. Bezorgd kijkt Constant naar het bleke, uitdrukingsloze gezicht van Louis. Zou hij dit vreselijke ooit te boven kunnen komen? Het rumoer dringt naar de achtergrond. Louis pakt de hand van zijn grote helper stevig vast. Samen lopen ze verder, steeds verder de stilte van de nacht in. 'Ik ruik het water, Louis. Ik wil proberen aan de overkant van de Seine te komen.' De jongen zegt niets. Hij kijkt met grote ogen Constant aan. Het glinsterende water is al te zien. Speurend gaat Constants blik langs de oever. Hij is op zoek naar het vissersschuitje, waar ze nog niet zo lang geleden mee uit varen zijn geweest.

Plotseling knalt een schot. Constant slaakt een kreet en valt achterover. Opeens zijn ze omringd door een troep gewapende mannen. In het bleke licht straalt het gezicht van graaf Lascène. 'Ik heb hem toch! Hij dacht zeker te kunnen ontsnappen met dat bootje. Hij dacht er zeker niet aan dat ik die plek ook wist. Nee maar! Kijk nu!' Spottend kijkt de graaf Louis aan. Vaag ziet Louis nog de gemene grijns op diens gezicht, maar spoedig wordt het zwart voor zijn ogen. Even nog probeert hij op de been te blijven, steunend op zijn hellebaard. Maar zijn greep verslapt en hij voelt de laatste krachten verdwijnen in de zwarte nacht. Naast de hellebaard ploft zijn bewusteloze lichaam in het zand...

Bron

C. Staal Pzn, *Zeldzame trouw*. Houten/Utrecht, 1982.

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

Gespreksvragen

1. De jonge Franse koning kijkt met een verwrongen gezicht? Wat betekent dat?
 - Verkrampt, vertrokken, vol pijn, afschuw en toch iets wel doen, ...
2. De Franse koning Karel IX sterft twee jaar later met verschrikkelijke gewetenswroeging. Hij kon nergens rust vinden. Als hij sliep of wakker was, telkens zag hij de schimmen van de vermoorde mensen. Overal hoorde hij het angstig gegil van de stervenden. Hoe men de koning ook probeerde op te vrolijken, het lukt niet. Hij werd steeds magerder en bleker, totdat hij zo ziek werd, dat zijn dokter zei dat er niemand meer in zijn kamer mocht komen. Alleen een Hugenootse vrouw, die hem vroeger als baby en kind verzorgd had. Het laatste wat zij van hem hoorde was dat de koning fluisterde: 'Wat een bloed, wat een bloed... Men heeft mij slecht geraden. Vergeef mij o God, want ik voel dat ik verloren ben!'
 - Verwijzing naar de Bijbel: 'Schrik van rondom'. Zie *Jeremia 20 : 1 - 6*. *'Als Pashur, de zoon van Immer, de priester (deze nu was bestelde voorganger in het huis des HEEREN), Jeremia hoorde, diezelfde woorden profeterende, Zo sloeg Pashur den profeet Jeremia, en hij stelde hem in de gevangenis, dewelke is in de bovenste poort van Benjamin, die aan het huis des HEEREN is. Maar het geschiedde des anderen daags, dat Pashur Jeremia uit de gevangenis voortbracht; toen zeide Jeremia tot hem: De HEERE noemt uw naam niet Pashur, maar Magôr-missabib. Want zo zegt de HEERE: Zie, Ik stel u tot een schrik voor uzelf en voor al uw liefhebbers; die zullen vallen door het zwaard hunner vijanden, dat het uw ogen aanzien; en Ik zal gans Juda geven in de hand des konings van Babel, die hen naar Babel gevankelijk zal wegvoeren, en slaan hen met het zwaard. Ook zal Ik geven al het vermogen dezer stad en al haar arbeid en al haar kostelijkheid, en alle schatten der koningen van Juda, Ik zal ze geven in de hand hunner vijanden; die zullen ze roven, zullen ze nemen en zullen ze brengen naar Babel. En gij, Pashur, en alle inwoners van uw huis, gijlieden zult gaan in de gevangenis; en gij zult te Babel komen en aldaar sterven en aldaar begraven worden, gij en al uw vrienden, denwelken gij valselijk geprofeteerd hebt.*
3. Hoe zou de Spaanse koning Filips gereageerd hebben op deze nacht waarin meer dan 10.000 Hugenoten in Parijs zijn vermoord?
 - *Psalm 94 : 3*. *'Hoe lang zullen de goddelozen, o HEERE, hoe lang zullen de goddelozen van vreugde opspringen?'*
Filips II was erg blij toen hij het bericht hoorde. Hij lachte en was erg tevreden. In een brief aan Karel IX schrijft hij: 'Deze grote dienst tot roem en eer van God was voor mij de mooiste en beste boodschap die ik kon krijgen. Ik kus u uit dankbaarheid uw handen. Ga zo door om uw koninkrijk van die pest te zuiveren.'
Ook de paus toont zijn dankbaarheid. Er wordt een mis opgedragen en het Te Deum (Grote God, wij loven U) wordt gezongen.

Leestekst

VAN ALKMAAR BEGINT DE VICTORIE

Daar komt er weer één...

Onwillekeurig drukt Ruurd zich dicht tegen de muur als hij het bekende gefluit hoort. Een paar straten verder slaat de zware kanonskogel in. Een krakende slag, gevolgd door het doffe ploffen van neerstortende stenen, het gekletter van dakpannen...

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

Zo gaat het al weken! De Spanjaarden hebben Alkmaar ingesloten. Dat is eind augustus gebeurd, herinnert Ruurd zich.

Enkele weken tevoren waren achthonderd geuzen de stad binnen gemarcheerd. Vooraan gingen de dappere aanvoerders Ruichaver en Cabeljauw. De Friese poort was door timmerman Van der Mey opengehakt, omdat enkele bange burgemeesters de sleutel hadden verborgen.

Het tromgeroffel en het wapperen van de oranjevaandels hadden Ruurds hart sneller doen kloppen. De stad zou verdedigd worden! Alle burgers zouden meehelpen. Ook hij, Ruurd!

Iedereen wist wel dat het nu erop of eronder zou zijn. De Spanjaarden zouden geen genade kennen voor een opstandige stad.

Met man en macht is er gewerkt om de zwakke, bouwvallige stadsmuren te versterken. De bressen zijn gestopt met grote plukken hooi. Er zijn aarden wallen opgeworpen.

Toch zal dat niet baten als er geen hulp komt. De prins heeft geen leger meer. Dan kan misschien het water redding brengen. Timmerman Van der Mey is met gevaar voor zijn leven de stad uitgeglipt, om de prins te vragen of de dijken doorgestoken mogen worden,

Nu is het wachten op het reddende water. Of.. op de vijand.

Al de hele dag komen de kanonskogels neer in de stad.

Zal deze beschieting het begin zijn van een grote aanval? Ruurd balt zijn vuisten. Dan weet hij wat zijn plicht is.

Op de muren zullen de geuzen staan, samen met de burgers van Alkmaar. Maar achter die muren zullen de vrouwen en de kinderen hun werk doen. Zij moeten de stenen, de ketels kokende olie en de pekkransen naar boven sjouwen. Wee de Spanjaard die het wagen zal de muur te beklimmen! Hoor..! Daar klinkt trompetgeschal buiten de muren! Het schieten stopt. Het is rond half vier in de middag.

Mannen rennen door de straten. 'Een stormloop bij de Rode Toren en bij de Friese poort!' schreeuwen ze. Ruurd holt met hen mee.

Ruurds armen zijn als lood. Hoe vaak is hij al niet naar boven geklauterd? Beneden werken de vrouwen als bezetenen bij de vuren. De olie borrelt en de pekkransen sissen.

Als hij zijn vracht naar boven heeft gezeuld, kan hij op de muur het verloop van de strijd zien.

Daar staan de Alkmaarders zij aan zij met de geuzen. Met de moed der wanhoop gaan ze de Spanjaarden te lijf. De vijand doet verwoede pogingen om op de muur te komen. Tientallen ladders worden tegen de muur gezet. Boven de borstwering uit verschijnen de helmen van de aanvallers. Angstaanjagend klinkt hun geschreeuw....

Maar geen van de Spanjaarden krijgt vaste voet op de muur. Emmers kokende olie en ongebluste kalk worden over hen uitgestort. Brandende takkenbossen en pekkransen worden naar beneden gesmeten. Brandend, krijsend van pijn en wanhopig zoekend naar houvast tuimelen ze in de diepte.

Beneden staan anderen gereed om hen te vervangen.

Daar..! Drie vaandrags springen op de muur. Ze willen hun vaandels ontplooiën. Het volgende ogenblik storten ze brandend naar beneden. 'Hier, jongen, pak die stenen!' brult een geus. Woest zwaait hij met zijn hellebaard. Ruurd grijpt in de stapel stenen. Naast zich hoort hij een kletterend geluid. Een stormladder wordt tegen de muur gooid. Daar komen ze weer! Ruurd is als verdoofd. Het is of hij niet meer kan denken. Gevaar ziet hij niet. Hij smijt de stenen over de borstwering. Van beneden klinkt ge-

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

brul. Hoe lang zullen ze dit nog kunnen volhouden? Steeds komen er nieuwe aanvallers.

Al dagenlang regent het. Het is vroeg herfst dit jaar.

Ruurd zet de kraag van zijn wambuis op. Hij huivert en duikt dieper weg in de beschutting van de borstwering. Weer tuurt hij naar het Spaanse kamp. Wat een blijdschap en dankbaarheid waren er geweest, toen op 18 september de eerste Spaanse stormaanval was afgeslagen. Het was tevens de laatste. Alkmaar moet worden uitgehongerd.

De dijken zijn doorgestoken. Het water stijgt! De regen en het water van de Zuiderzee zorgen ervoor dat het land rondom Alkmaar drassig wordt. Zover Ruurd kan kijken ziet hij water. Ook in het Spaanse kamp. Hoe lang zullen de Spanjaarden het nog uithouden?

Er schetteren trompetten. Ruurd schrikt op. Komt er weer een aanval? Er is niets dat daar op wijst. Wel komen er groepjes Spanjaarden het kamp uit. Tot hun knieën waden ze door het water. Ze gaan de weg op naar Haarlem. Dan dringt het plotseling tot Ruurd door: de Spanjaarden trekken weg! Ze vluchten voor het water!

Hij klautert snel naar beneden en rent de stad in, al schreeuwend: 'De Spanjaarden trekken weg! We zijn vrij!'

Het bericht gaat als een lopend vuurtje door de stad. De hele bevolking stroomt naar de stadswallen. Ontroerd zien de geuzen en de burgers de vijand wegtrekken. Is dit geen wonder? Het grote Spaanse leger is verdreven van voor de muren van een kleine, zwakke stad.

Heeft de bekende prediker Jan Arendsz. niet gezegd op zijn sterfbed: 'Zij zullen onze stad niet hebben. God zal uitkomst geven!'

En de Heere heeft uitkomst gegeven. Van Alkmaar begint op 8 oktober 1573 de victorie.

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 2.

Achtergrond- informatie *HET BEVRIJDINGSPLAN VAN 1568*

1. De ballingen

De onderdrukking van de ongeregelheden van 1566, maar vooral de komst van Alva in het jaar daarna en de daaropvolgende harde strafmaatregelen, brachten een stroom vluchtelingen op gang.

Het waren niet alleen calvinisten, die naar het buitenland vluchtten. Onder vluchtelingen bevonden zich ook armen die vanwege hun ellendige omstandigheden aan het verzet hadden deelgenomen, edellieden die zich hun voorrechten ontnomen zagen en kooplieden die hun bestaanszekerheid bedreigd zagen. Ook zij trokken naar Engeland en naar het westen van Duitsland. De daar al tijdens het bewind van Margaretha ontstane koloniën groeiden door de nieuwe toeloop sterk. Precieze gegevens zijn er niet, maar het totaal van de al aanwezigen en de nieuw aangekomenen tot 1572 wordt geschat op 24.000 in Engeland en 26.500 in Duitsland. Samen maakten zij ongeveer 2 % uit van de bevolking van de zeventien Nederlandse gewesten.

Zoals bekend was ook Willem van Oranje uitgeweken en wel naar zijn voorouderlijk slot te Dillenburg. Hij beschouwde Alva als een verkeerde adviseur van de koning en zijn harde politiek schadelijk voor het aanzien van Filips II en voor de ontwikkeling

van de Nederlanden. Nu stond ook de prins een zekere centralisatie van de Nederlanden voor, maar dan langs geleidelijke weg. Wat de godsdienstkwestie betrof, was hij een voorstander van de Franse praktijk, waar naast de officiële rooms-katholieke kerk een calvinistische werd getolereerd. Hij streefde eigenlijk naar één brede protestantse kerk naast een rooms-katholieke.

Verder had de prins met Alva nog een persoonlijke rekening te vereffenen. Tenslotte had deze Willems zoon ontvoerd en zijn bezittingen in de Nederlanden verbeurdverklaard. Er bleef de prins niets anders over dan het nemen van drastische maatregelen. Naar de juridische maatstaven van zijn tijd was hij hiertoe ook gerechtigd, want hij was soeverein vorst van het prinsdom Oranje. Als soeverein mocht hij troepen in het veld brengen tegen Alva en mocht hij schepen uitrusten ter kaapvaart. De prins meende daarmee zijn leenheer Filips II en ook de bevolking van de Nederlanden een dienst te bewijzen (Vgl. het *Wilhelmus: Den Coninck van Hispanengien heb ick altijd gheert*).

1. De invallen van 1568

In samenwerking met zijn broer Lodewijk en enkele naaste medewerkers maakte de prins in het voorjaar van 1568 een aanvalsplan. Op drie plaatsen wilde hij de Nederlanden binnenvallen: vanuit Frankrijk in het zuiden, via Limburg in het zuidoosten en via Groningen in het noordoosten. Bovendien zou een Engels leger landen in Vlaanderen en oprukken naar Brussel. De invallen moesten tegelijkertijd plaatsvinden. De prins zelf zou in Kleef achterblijven met een reserveleger. Het was in theorie een goed plan, maar in de praktijk bleek het onmogelijk om vier aanvallen gelijktijdig te laten plaatsvinden. Bovendien moesten er troepen worden gehuurd en het ontbrak de prins aan kapitaal. De keurvorst van de Palts gaf 100.000 gulden. De prins en zijn familie verpandden hun kostbaarheden. Joodse bankiers uit Frankfurt leenden 130.000 gulden tegen woekerrente. Kerkenraden uit de Nederlanden hadden 300.000 gulden toegezegd, maar stuurden uiteindelijk niet meer dan 12.000 gulden. De hele onderneming zou dan ook in het teken van geldgebrek blijven staan.

Op 20 april trok een legertje onder leiding van Villiers vanuit Luxemburg verder de Zuidelijke Nederlanden binnen. Daar ontmoette het totaal geen medewerking. Op 25 april werd het door regeringstroepen bij Dalhem, ten oosten van Roermond, vernietigd. Gevangengenomen officieren verschaften onder pijnigingen Alva heel wat informatie over de plannen van de prins en over de contacten die hij in Duitsland en Frankrijk onderhield.

Inmiddels was op 24 april Lodewijk van Nassau het Groningse land binngetrokken (toentertijd ook aangeduid als Friesland). Ook daar was niemand die de zaak van de prins wilde helpen verdedigen. Het gevolg was dat Lodewijk zich niet al te ver van de Duitse grens durfde verwijderen.

Alva gaf aan Aremberg, de stadhouder van de noordelijke gewesten, bevel de opstandelingen te verdrijven. Deze trok met Spaanse hulpstroepen en het Duitse garnizoen van de stad Groningen en zes kanonnen, bereidwillig door Groningse magistraat ter beschikking gesteld, op naar Appingedam, waar zich het geuzenleger bevond. Lodewijk wilde vóór alles in verbinding blijven met het Duitse rijk en trok snel terug naar het oosten. Bij Winschoten gunde hij zijn vermoeide manschappen enkele uren rust en gebruikte zelf met zijn broer Adolf het middagmaal in het nabijgelegen klooster Heiligerlee. Toen een boer kwam berichten dat Aremberg met zijn leger in aantocht was, besloot Lodewijk de strijd aan te gaan en stelde zijn leger op achter de uitgegraven veengrond, doorsneden met greppels en plassen. Tegen vier uur 's mid-

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

dags naderde Aremberg. Graag had hij de komst van hulptroepen afgewacht, maar hij werd aangespoord door de ongeduldige Spaanse officieren die hem lafheid verweten. Aremberg besloot tot de aanval over te gaan. Rond zes uur openden de kanonnen het vuur. Een charge van Adolfs ruiters lokte een aanval van het Spaanse voetvolk uit. Deze stokte al spoedig omdat de brokkelige veengrond de opmars bemoeilijkte. De geuzen zetten een tegenaanval in en Lodewijks schutters namen de Spanjaarden van opzij onder vuur. Graaf Adolf en zijn ruiters naderden van de andere kant. De Spanjaarden sloegen op de vlucht en sleepten het Duitse voetvolk dat zich achter hen opgesteld had, mee. De Spaanse ruiters konden de krijgskans niet meer keren. Het Spaanse leger probeerde zich te redden door te vluchten, maar velen werden door de geuzen afgemaakt of verdronken in putten of plassen. Adolfs jonge, onstuimige paard drong diep door in de vijandelijke linies. Dat kostte de jonge graaf het leven. Ook Aremberg vond de dood. De kanonnen en de legertrain van het regeeringsleger werden door de geuzen buitgemaakt.

Lodewijk vestigde zijn hoofdkwartier in Delfzijl, omdat ook nu de poorten van Groningen voor hem gesloten bleven. Hij stelde een vloot samen die bemand werd door zogenaamde 'watergeuzen'. Deze vloot moest de waterwegen naar Engeland open houden. Daar werden immers door calvinistische ballingen gelden ingezameld en manschappen geworven ten behoeve van de prinselijke zaak. Deze vloot zag zelfs kans op 15 juli de koninklijke schepen te verslaan die een aanval op Delfzijl waagden.

In het zuiden was de situatie zorgelijker. Het Franse hugenotenleger dat eind juni Artois was binnengetrokken werd al begin juli teruggedreven naar Frankrijk. Daar werd het op 18 juli door een leger dat door de Franse koning Karel IX was gestuurd, omsingeld en in de pan gehakt.

Ondertussen had Alva besloten dat de nederlaag van Heiligerlee gewroken moest worden en onder zijn persoonlijke leiding trok een leger veteranen naar Friesland. De geuzen hadden zich teruggetrokken op het schiereiland Jemmingen (vaker Jemgun of Jemmigen genoemd) in de Eems. Daar werden ze op 21 juli door de Spanjaarden aangevallen en verslagen. Genade was er niet voor de rebellen en de geuzen hadden de keus tussen afgeslacht worden of proberen de 3 kilometer brede Eems over te zwemmen. Dit lukte maar weinigen. Graaf Lodewijk behoorde tot de overlevenden. Het nieuws van de nederlaag was al spoedig in Emden bekend: met de opkomende vloed spoelden talloze breedgerande hoeden van verdronken Oranjesoldaten aan.

2. De terechtstelling van Egmond en Horne

Voordat Alva naar het noorden vertrok had hij in het zuiden een voorbeeld gesteld. Op verschillende plaatsen bevonden zich al geruime tijd gevangenen, onder wie predikanten en edelen. Natuurlijk had Alva hen al eerder kunnen laten terechtstellen, maar hij overwoog dat een massale, gecombineerde terechtstelling op een goedgekozen tijdstip effectiever was.

Dat tijdstip was na de slag bij Heiligerlee aangebroken. Op 1 juni werden achttien mannen onthoofd. Degenen die bijstand hadden gevraagd van een priester werden in gewijde aarde begraven. De anderen liet men zolang aan palen hangen tot de lijken tot ontbinding waren overgegaan.

Daarna was het de beurt van Egmond en Horne. Zij waren niet door de Raad van Beeroerten veroordeeld. Dat was niet nodig, beweerde Alva, want de koning had deze beide gevangenen al ter dood veroordeeld. Onder zwaar escorte werden zij van Gent naar Brussel gevoerd. De gemalin van Egmond kreeg na een knieval voor Alva de verzekering dat haar man de andere dag zou worden vrijgelaten. Maar op de avond van

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

dezelfde dag kreeg bisschop Rithovius uit Ieper opdracht de gevangenen voor te bereiden op de dood.

De volgende dag, de zaterdag voor Pinksteren, stond op de Grote Markt te Brussel een schavot opgericht. Het was als teken van de hoge rang van de veroordeelden met zwart laken bekleed.

Bijna twintig vendels Spanjaarden hadden postgevat om het schavot. Andere patrouilleerden door de stad. Langs de huizen en in de straten schuilden de toeschouwers bijeen. Om elf uur beklom Egmond het schavot, waaronder de beul wachtte. Na het lezen van psalm 51 knielde Egmond neer en bad. Nog eenmaal stond hij op, knielde opnieuw en wenkte de bisschop opzij te gaan. De heul verscheen op het schavot, waarna de provoost-geweldige een teken gaf met zijn rode roede. Egmonds hoofd viel.

De Fransche gezant, aanschouwende, uit een heimelijke plaats, dus deerlijk een vertooning, liet (zoo men zeit) zich hooren, dat hij daar 't hoofd zag vallen, 't welk tot twee malen toe heel Frankrijk had doen beven. De droefheid, het misbaar, bij de burgerije bedreven, was onuitsprekelijk en 't jammerde er al, tot zelfs de Spaansche soldaten toe, die de tranen uit de oogen sprongen.

Over het lijk werd een zwart laken gespreid. Daarna beklom Horne het schavot. Hij wendde zich tot het volk, beled een zondaar te zijn en vroeg allen voor hem te bidden. Dat deden allen, tot de Spaanse soldaten toe. Daarna ontving ook hij de dodelijke slag.

Nog dagen daarna stonden de hoofden van de veroordeelden op pieken te kijk.

3. De prins over de Maas

De nederlaag te Jemmingen betekende voorlopig de totale ineenstorting van het verzet tegen Alva. Noch koningin Elizabeth van Engeland, noch de Duitse prinsen waren meer bereid de zaak van Willem van Oranje te steunen. In oktober 1568 deed de prins zelf met een huurleger van 30.000 man een inval in Brabant. Al tijdens de opmars door Duitsland naar de Maas gedroegen de Duitse en Waalse huursoldaten zich ongedisciplineerd: ze roofden wat ze konden. Bij Stockhem, ten noorden van Maas-tricht, vond de prins enkele doorwaadbare plaatsen. De ruiters vormden een rij in het water tussen beide oevers om de kracht van de stroom te breken. Langs deze rij trok het voetvolk door de rivier. Met behulp van wagens werd een brug gevormd, waarover de kanonnen naar de overzijde werden gereden. Alva was verrast door deze snelle en onverwachte overtocht. Hij liet zich echter niet van de wijs brengen en trok terug, ervoor zorgend dat hij de weg naar Brussel bleef blokkeren. Wel ontweek hij steeds een beslissende slag, omdat hij verwachtte dat de prins al spoedig wegens geldgebrek zijn leger zou moeten ontbinden.

Ook de prins ondervond dat er in de Nederlanden niemand was die zijn zaak wilde of durfde dienen. De steden in Brabant hielden hun poorten gesloten en op het platteland stond het leger van de prins in een kwade reuk vanwege het wangedrag van de soldaten.

Na negentwintig dagen was het pleit beslecht. De moedeloze prins voerde zijn troepen naar Frankrijk waar hij hen in februari 1569 te Straatsburg ontsloeg. Hij deed nog zijn uiterste best de hun toekomstige soldij uit te betalen. Toch bleven de soldaten ontevreden. Ze sloegen aan het muiten en het leven van de prins liep gevaar. In een dichte schuit zag hij kans om te vluchten, samen met zijn broer Lodewijk. Het was een roemloos einde van een mislukte veldtocht.

Bovendien was hij failliet. Rond de 500.000 gulden aan eigen middelen had hij in deze veldtocht gestoken. Waarschijnlijk een even groot bedrag had hij aan schulden.

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

4. Alva's belastingen

De nederlaag van Willem van Oranje betekende niet dat Alva's zorgen voorbij waren. Vanuit Italië had de hertog 10.000 man meegebracht. Daarbij kwamen de Waalse en Duitse troepen die geworven waren ten tijde van de invallen van 1568. Toen Alva de overwinning behaald had, besloot hij het leger te reorganiseren. Een vaste kern, bestaande uit 4000 Spanjaarden en 3200 Walen, werd gestationeerd in de garnizoenskastelen en op verdedigingspunten langs de grenzen. Een strategische reserve, bestaande uit nog eens 4000 Spaanse infanteristen en 500 ruiters, zou hij Brussel belegerd worden. Daarnaast liet de hertog verdedigingswerken bouwen in Antwerpen, Maastricht en Groningen.

Een probleem vormde de financiering van dit alles. Al in 1568 liet de koning weten dat er vanuit Spanje geen financiële steun te verwachten viel: *Het is meer dan noodzakelijk te zorgen voor vastgestelde en permanente inkomsten uit elk der provincies, ten behoeve van hun eigen onderhoud en verdediging, aangezien het duidelijk is dat het geld hiervoor niet vanuit Spanje kan - noch zal - blijven komen.* Een soortgelijke waarschuwing volgde in maart 1569.

In diezelfde maand riep Alva daarom de Staten-Generaal bijeen en vroeg om toestemming voor de heffing van nieuwe belastingen: de tiende, de twintigste en de honderdste penning.

De laatste was de enige die ook werkelijk van kracht werd. Het was een eenmalige heffing van 1% op kapitaal. De berekening daarvan was als volgt: degenen die huizen bezaten, moesten 15% van hun winsten in het jaar 1569-1570 betalen; degenen die over andere vormen van kapitaal beschikten, moesten 22% betalen. De Staten-Generaal stemden hierin toe en er werd direct begonnen met de inning. Dit jarenlange werk werd verricht door speciaal aangestelde inspecteurs en belastinggaarders die verantwoording schuldig waren aan de centrale overheid. Tot 1572 brachten de honderdste penningen ruim drieënhalf miljoen gulden op.

Met de twintigste en de tiende penning hadden de Staten-Generaal meer moeite. De twintigste penning zou een heffing zijn van 5% op de verkoop van onroerende goederen en de tiende penning een heffing van 10% op iedere transactie in roerende goederen. Daarbij kwam dat deze belastingen een permanent karakter zouden dragen. Ze zouden door de ambtenaren van de hertog geïnd worden en minstens 13.000.000 gulden per jaar opleveren. Alva stelde zich er veel van voor, want zijn uitgaven voor defensie en bestuur bedroegen ongeveer 4.000.000. Hij zou dus heel wat overhouden!

De Staten-Generaal hielden voet bij stuk. Zij waren niet van plan hun monopolie van belastinginning uit handen te geven. Bovendien wilden ze niets weten van permanente belastingen. Na bedreigingen van Alva's kant wilden ze de hertog wel een bede toestaan van 4.000.000 gulden. Alva accepteerde deze, maar bleef aandringen op de invoering van de nieuwe belastingen. In 1571 kwam de hertog door het uitblijven van nieuwe inkomsten in moeilijkheden. Een verzoek om hulp aan de koning leverde hem een boze reactie uit Spanje op. De koning klaagde dat de schatkist onder zware druk stond door een nieuwe aanval van de Turken in het Middellandse Zeegebied. Daardoor was het onmogelijk *tegemoet te komen aan de behoeften van de Nederlanden*. Hij gaf Alva bevel direct te beginnen met de inning van de belastingen, ongeacht het verzet.

De hertog liet geen tijd verloren gaan. In maart 1571 stuurde hij troepen naar de handelswijken van Brussel. Daar waren de kooplieden en winkeliers die weigerden de nieuwe belasting te betalen in staking gegaan. Zij werden in hun houding gesteund door de Provinciale Staten. De stakingen breidden zich uit, handel en industrie kwa-

men stil te liggen, de werkloosheid nam toe en de onvrede werd met de dag groter. Het was duidelijk dat Alva een algemene opstand riskeerde.

Als de prins van Oranje zijn leger gespaard had tot deze situatie, zou zijn onderneming geslaagd zijn, schreef een ooggetuige op 24 maart 1572. De man wist niet dat de prins een nieuwe invasie voorbereidde. Een week later, op 1 april, werd de tweede opstand ingeluid met de bezetting van Den Briel.

DE WATERGEUS VOOR DEN BRIEL

1. De watergeuzen

De enige hulp die de prins, of beter gezegd zijn broer Lodewijk, in het noorden geboden werd, kwam van de kant van de watergeuzen. Zoals gezegd had de graaf Van Lumey na de inval in Friesland schepen nodig voor het vrijhouden van de zeeroute. Een deel van deze schepen had hijzelf in Emden gehuurd en uitgerust. Een ander deel was door de zeerover Jan Abels aan hem verhuurd. In totaal ging het om een smal-deel van ongeveer vijftien schepen, die van de prins kaperbrieven hadden gekregen met als doel de vijand afbreuk te doen. Na de nederlaag van Jemmingen hadden de watergeuzen echter geen thuisbasis meer. Er bleef hen niets anders over dan een zeeroversbestaan, hoewel ze zich nog steeds beriepen op de kaperbrieven van de prins. De kerkenraden van de ballingen in Engeland en Duitsland kochten de door de watergeuzen buitgemaakte goederen en zamelden geld in om de vloot te versterken. In 1570 telde de geuzenvloot dertig schepen.

De prins deed alle moeite om de watergeuzen aan zich te binden en hen van een ordeloze groep vrijbuiters om te vormen tot een gedisciplineerde marine. Dat lukte niet omdat de watergeuzen teveel op zichzelf waren aangewezen en de prins ook niet in staat was hun gage uit te betalen.

Wel koesterde hij plannen om opnieuw de Nederlanden binnen te vallen en daarbij had hij de vloot nodig. Maar dan moest deze wel in betrouwbare handen zijn. In 1570 veroverde een groep geuzen onder leiding van Herman de Ruyter kasteel Loevestein. Andere invallen en aanslagen die gelijktijdig moesten plaatsvinden werden echter niet uitgevoerd en Loevestein werd door de Spanjaarden heroverd. Over deze episode handelt Oltmans beroemde historische roman *Het slot Loevestein*.

In 1571 overvielen de watergeuzen kustplaatsen in Holland en Zeeland. Ze roofden kerken en kloosters leeg, vermoordden geestelijken en vochten met regeringstroepen. Op andere tijden doorkruisten ze het Kanaal, waarbij ze schepen van alle naties, ook die van neutrale, aanvielen. Zelfs Emden werd erdoor getroffen. In november 1571 stuurde deze stad ten einde raad een afgevaardigde naar Engeland en Frankrijk om de regeringen van die landen ertoe te brengen hun havens voor de geuzen te sluiten. Koningin Elizabeth had overigens al eerder klachten binnen gekregen over het brutale optreden van de geuzen. Het gevolg was dat de watergeuzen op 1 maart 1572 de toegang tot de Engelse havens werd ontzegd. Alhoewel de Engelse koningin in het geheim betrokken was bij de prinselijke plannen om de Nederlanden binnen te vallen, wilde zij in het openbaar Spanje en de verschillende neutrale staten niet al te zeer voor het hoofd stoten.

De geuzen bevonden zich in een lastig parket. Ze zwierven doelloos op zee rond. Een thuishaven hadden ze niet meer. De prins wilde hen niet langer betrekken bij zijn invasieplannen. De watergeuzen hadden geen keus meer. Op 1 april 1572 verschenen hun schepen in de monding van de Maas. De watergeus kwam om Den Briel!

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

2. De opstand breidt zich uit

Zonder vooropgezet plan hadden Lumey en zijn mannen zich met de inname van Den Briel een bruggenhoofd verworven, waarmee zij de mondingen van de Rijn en de Maas konden beheersen.

Hoewel zich na de inname van Den Briel een aantal andere steden voor de prins verklaarde, was het toch niet zo dat er plotseling een algemene volksbeweging ten gunste van de prins plaatsvond.

Wel was er een goede voedingsbodem voor verzet. De werkloosheid, armoede en onvrede onder de bevolking waren groot. In de achterliggende jaren waren de Nederlanden geteisterd door verschillende rampen: een Engelse handelsboycot waardoor duizenden wevers in de Zuidelijke Nederlanden zonder werk kwamen te zitten, een extreem strenge winter van 1568-1569, de Allerheiligenvloed op 1 november 1570, misoogsten in 1571, opnieuw een zeer strenge winter in 1571-1572, waardoor de fruitoogst verloren ging en niet te vergeten het strenge regime en de dreigende tiende penning van Alva.

In Enkhuizen en Vlissingen bijvoorbeeld was in de achterliggende jaren onvrede ontstaan bij de vissers en schippers. Zij vooral hadden te lijden onder de heersende malaise, die veroorzaakt werd door onder meer het optreden van de watergeuzen en door de misoogsten in 1571. Medestanders van de geuzen en teruggekeerde calvinistische ballingen wakkerden de gevoelens van onvrede aan. Toen Alva er garnizoenen wilde legeren brak in beide steden oproer uit. De poorten werden gesloten en een aantal stadsbestuurders moest aftreden. Er werden calvinistische kerkdiensten belegd en geuzenlegertjes trokken de steden binnen: Vlissingen in de eerste helft van april, Enkhuizen in mei en Dordrecht in juni. Deze stad zag haar handel vernietigd door de afsluiting van de riviermonden. Dat gaf de voorstanders van aansluiting bij de zaak van de prins de wind in de zeilen. Door de ommezwaai van deze steden beheersten de geuzen in de zomer alle grote waterwegen van Holland en Zeeland: Maas, Rijn, Schelde en Zuiderzee.

Andere Hollandse en Zeeuwse steden sloten zich vaak niet uit eigen beweging aan, maar gingen pas na dreiging of dwang om. Sommige werden overrompeld door geuzenlegertjes, andere gaven zich over omdat ze van de centrale overheid geen hulp konden verwachten. Maar in belangrijke steden als Amsterdam en Middelburg, waar de magistraat eensgezind was en duidelijk voor Brussel koos, maakten de geuzen voorlopig weinig kans.

3. De Statenvergadering te Dordrecht

Op 19 juli 1572 kwam in Dordrecht, de oudste stad van Holland, een 'vrije' vergadering van de gewestelijke Staten bijeen. Dat was een revolutionaire daad, want alleen Filips II, als graaf van Holland of de stadhouder als zijn vertegenwoordiger mochten de vertegenwoordigers van de standen bijeen roepen. Even revolutionair was de eigenmachtige beslissing van de Staten van Holland om Willem van Oranje weer als stadhouder te erkennen, *daertoe van de Conincklijcke Majesteyt wettelijck en behoerlijck (...) gecommitteert*. Hier bepaalden dus de Staten wie de stadhouder zou zijn. Volgens de bestaande rechtsorde kwam die beslissing toe aan Alva, die als landvoogd boven een stadhouder was geplaatst. Zelfs wilden de Staten er hij de andere gewesten op aandringen de prins te erkennen als stadhouder over alle Nederlanden.

Bovendien besloot de Statenvergadering op verzoek van de prins aan gereformeerden en rooms-katholieken vrijheid van eredienst toe te staan. Toch zou deze vrijheid van korte duur zijn. Toen in 1573 het oorlogsgeweld over Holland raasde, besloten de Staten de rooms-katholieke eredienst te verbieden, omdat de rooms-katholieken als

natuurlijke bondgenoten van Alva werden beschouwd. De gereformeerde kerk werd de publieke kerk, hoewel de leden ervan nog maar ongeveer 3 % uitmaakten van de totale bevolking. Wel trok de gereformeerde prediking veel belangstellenden, die dan ook werden gezien als de 'liefhebbers van de ware religie'. De calvinisten waren de harde kern van de strijd geworden.

In 1571 was in het Duitse Emden een vergadering van ambtsdragers bijeengekomen, die min of meer als synode kon gelden. Deze synode stelde een kerkorde op naar het voorbeeld van de Franse gereformeerde kerk, die uitging van het presbyteriaal beginsel, met kerkenraden (predikanten, ouderlingen en diakenen), classes, provinciale en nationale synoden. Met recht kan gesteld worden dat tijdens deze synode de Nederduits Hervormde Kerk gesticht is.

Willem van Oranje sloot zich er hij aan. In een niet nader genoemde Hollandse stad nam hij deel aan het Heilig Avondmaal. Een Dordtse predikant spreekt in een brief over *eene genade, die ons Godt bewesen heeft, dat die Prince van Orangien, onse godtsalige stadthouder, hem lot der gemeente begeven, het broot des Heeren metter gemeente gebroken ende hem de discipline onderworpen heeft, hetwelcke niet kleyn te achten en is*. Op 13 december 1573 nam de prins ook in Dordrecht deel aan het Heilig Avondmaal.

DE PARIJSE BLOEDBRUILOFT

1. De Franse hulp blijft uit

De verovering van Den Briel was zowel voor Willem van Oranje als voor Lodewijk van Nassau te vroeg gekomen. Ze waren gedwongen hun aanvalsplannen ijlings aan te passen. Met een kleine troepenmacht, bedoeld als voorhoede van een groter leger, trok Lodewijk al in mei 1572 met een legertje de zuidelijke Nederlanden binnen en bezette met behulp van een groep hugenoten Bergen in Henegouwen. Daar werd hij al spoedig ingesloten door een troepenmacht onder leiding van Alva. De belegerde Lodewijk stuurde een koerier naar Parijs om hulp. Daar heerste op dat moment namelijk een voor de hugenoten gunstig klimaat.

Sinds 1560 regeerde in Frankrijk koning Karel IX. Deze zwakke vorst werd in feite totaal gestuurd door anderen en niet in de laatste plaats door zijn eierzuchtige moeder, Catharina de Medici. Zij zag met lede ogen aan dat haar zoon overvleugeld dreigde te raken door de telgen uit het populaire, anti-protestantse geslacht De Guise. Dat was de reden waarom zij aansluiting zocht bij de hugenoten, die onder leiding stonden van het geslacht De Navarre. Lodewijk van Nassau bemiddelde tijdens de verzoeningspogingen. Het gevolg was dat Karel IX opnieuw gedomineerd werd, maar nu door de sterke persoonlijkheid van admiraal De Coligny. Onder zijn leiding begon Frankrijk een anti-Spaanse koers te varen. Toen Lodewijks koerier in Parijs arriveerde, vond hij dan ook een willig oor bij De Coligny.

Deze op zijn beurt bepraatte Karel IX. Het gevolg was dat een troepenmacht bestaande uit 6000 hugenoten naar het noorden trok om Bergen te ontzetten. Bij St.-Ghislain, ongeveer 9 kilometer ten zuiden van Bergen liep dit leger echter in een hinderlaag en werd totaal vernietigd. De positie van de hugenoten raakte hierdoor verzwakt en dit zette Karel IX aan het denken. Zojuist had de Engelse koningin Elizabeth onder druk van een dreigende oorlog met Spanje haar medewerking aan de zaak van Willem van Oranje gestaakt. De koning overwoog nu hetzelfde. Na de nederlaag bij St.-Ghislain was het moment gekomen de invloed van de verzwakte hugenoten op de landspolitiek een halt toe te roepen. De paus, Filips II, Alva en zijn moeder werden trouwens niet moe hem daarop te wijzen.

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

Er was wel een probleem. Het Franse hof was sterk voor het huwelijk van de zuster van de koning, Margaretha, met Hendrik van Navarre. Dit zou op 18 augustus voltrokken worden. Tot die tijd zou het moeilijk zijn iets te ondernemen. Daarom gaf koning Karel toestemming aan Gaspard de Coligny om op maandag 25 augustus een inval in de Nederlanden te doen. Inmiddels had hij al samen met zijn moeder een snood plan uitgewerkt. In de nacht van 23 op 24 augustus werd het bevel gegeven tot de moord op De Coligny en op nog ongeveer 3000 vooraanstaande hugenoten die met hem in Parijs verbleven ter gelegenheid van het huwelijk van Hendrik van Navarre. Het moorden duurde de volgende dag, de Bartholomeüsday, voort en sloeg over naar andere Franse steden.

De betekenis van de Parijse Bloedbruiloft voor de zaak der Nederlanden was groot. Dat beseftte ook Filips II en hij kon zich toen hij op 6 september het nieuws hoorde, dan ook niet bedwingen. Geheel tegen zijn gewoonte in gierde hij van het lachen en danste door de zaal. De paus liet uit dankbaarheid een speciale mis opdragen.

2. De inval van 1572 mislukt

De prins van Oranje was al op 7 juli met een legertje van 2000 man de Rijn overgestoken en de Nederlanden binnengetrokken. In de daaropvolgende weken veroverde hij Roermond, Geldern en Wachtendonck. Toen de berichten uit St.-Ghislain binnenkwamen, besloot hij in Roermond te blijven totdat Frankrijk aan Spanje de oorlog zou verklaren. Op 27 augustus was de prins, die toen nog steeds dacht dat de inval van De Coligny ophanden was (berichten gingen langzaam in die dagen), de Maas overgestoken en Brabant binnengevallen in een poging Bergen te ontzetten. Zijn tocht begon voorspoedig. De ene na de andere stad opende haar poorten om hem binnen te laten: Weert, Diest, Tienen, Leuven, Dendermonde, Mechelen en Oudenaarde. Dat was overigens snel afgelopen toen het nieuws over de Bartholomeüs-nacht bekend werd. De prins beseftte dat zijn overwinningen hem niet zouden baten als hij geen kans zou zien om Alva te verslaan en Bergen te ontzetten.

Op 9 september was de prins het Spaanse leger dicht genaderd. Alva had zich echter goed verschanst en sloeg herhaalde aanvallen op zijn kampement af. Op 12 september werd het prinselijke leger 's nachts overvallen en uiteen gejaagd. Er is een verhaal dat de prins bijtijds wakker werd doordat zijn onrustig geworden hondje hem wekte. Hoe dan ook, hij moest ijlings terugtrekken. Bergen was verloren. Op 19 september gaf de ziekgeworden graaf Lodewijk zich over en mocht onder gunstige voorwaarden met zijn leger de stad verlaten. Na zijn vertrek stelde Alva in Bergen een speciale rechtbank in om de stad te straffen.

ALVA NEEMT WRAAK

1. Strafexpeditie in het zuiden

Toen Bergen heroverd was en het gevaar van een Franse inval afgewend, kreeg Alva de gelegenheid om actie te ondernemen tegen de steden die in de loop van de zomer hun poorten hadden geopend voor de prins. Mechelen zou ten voorbeeld gesteld worden. Deze stad had tenslotte spontaan de zijde van de prins gekozen en na zijn nederlaag bij Bergen had de prins zich tijdelijk in de stad teruggetrokken. Mechelen opende haar poorten en bood geen verzet, maar desondanks gaf Alva zijn troepen de vrije hand. Van 1 tot 4 oktober plunderden de Spanjaarden naar hartenlust, temeer omdat ze in Bergen hun buit waren misgelopen.

De gruweldaden waren bijzonder effectief. Binnen enkele dagen stuurden Oudenaarde, Dendermonde, Diest en Tongeren afgevaardigden naar Mechelen om vrede te sluiten met de hertog en een wraakoefening in hun steden te voorkomen. Alva had niet anders verwacht. In één keer kreeg hij weer het gehele gebied ten zuiden van de Maas in handen.

2. Alva trekt naar het noorden

Na de plundering van Mechelen achtervolgde Alva de troepen van Willem van Oranje, die zich inmiddels teruggetrokken hadden tot in Gelderland. De hertog trok via Maastricht naar Nijmegen, waar hij begin november 1572 arriveerde. Intussen besloot de prins zijn leger te ontbinden en naar Holland te vluchten, *om mijn zaken hier zo goed als maar mogelijk is te verdedigen, aangezien ik besloten heb deze provincie tot mijn graf te maken.*

Alva gaf zijn zoon Don Frederik (gebruikelijke Nederlandse vertaling van het Spaanse Don Fadrique) de opdracht om eerst met de prinselijke voorposten in het noordoosten af te rekenen en daarna de prins naar Holland te volgen. Dit om te voorkomen dat de prins via de IJsselroute hulp zou ontvangen vanuit het Duitse rijk. Alva zelf vestigde zijn hoofdkwartier in Nijmegen.

Don Frederik trok op naar Zutphen dat in juni zonder strijd de poorten had geopend voor de prinselijke aanvoerder Willem van den Bergh. Deze had een garnizoen van 800 man achtergelaten, dat echter een slechte verstandhouding had met de burgers. Met een deel van de burgerij trokken de soldaten 's nachts de stad uit, waarna de achtergeblevenen besloten te onderhandelen. Voor het zover kwam, drongen de Spanjaarden de stad al binnen en hielden vreselijk huis. Het geschreeuw en gejammer van de slachtoffers was tot ver in de omtrek te horen.

Opnieuw bleek de wrede bestraffing van een opstandige stad heel effectief te zijn. Willem van den Bergh en de Friese geuzen brachten zich in veiligheid binnen de grenzen van het Duitse rijk of trokken naar Holland om van daaruit verzet te blijven bieden. De opstandige steden in het oosten en noorden onderwierpen zich. In Amersfoort brak paniek uit. De geuzenbezetting en de Oranjegezinde burgers vluchtten ijlings naar Holland.

De opstandelingen waren teruggedrongen naar Holland en Zeeland. De Heidelbergse hoogleraar en mede-opsteller van de Heidelbergse Catechismus, Zacharius Ursinus, schreef dat de Hollanders en Zeeuwen zich verschansten te midden van hun moerasen. In zijn ogen vormden die slechts een armzalige verdedigingslinie.

Maar daarin vergiste hij zich, naar zou blijken.

3. Naarden wordt uitgemoord

De Franse ambassadeur in de Nederlanden was van mening dat ook Holland en Zeeland hun verzet spoedig zouden opgeven: *Aangezien de inwoners van Holland niet oorlogszuchtig en ook niet zeer temperamentvol zijn, zal elke stad zich bij de nadering van Alva's leger ongetwijfeld overgeven.*

Naarden, aan de Zuiderzee en binnen de grenzen van Holland gelegen, weigerde zich over te geven. Toen Bossu de stad met honderd ruiters in naam des konings opeiste, werd op hen geschoten door een geus en door de stadstimmerman Adriaen Crankhooft. Dit kwam de stad duur te staan. De hertog besloot opnieuw een voorbeeld te stellen.

Bij de nadering van het Spaanse leger verliet de bezetting de stad en het stadsbestuur stuurde afgevaardigden om over de overgave te onderhandelen. Nu bestond er een ongeschreven oorlogswet, die voorschreef dat een stad die zich overgaf voordat

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

de belegeraars hun kanonnen hadden opgesteld, niet geplunderd zou worden. Vanwege het verzet tegen Bossu's ruiters was Alva niet van plan deze oorlogswet toe te passen. De hertog trok zich trouwens nooit iets van heersende gebruiken aan, wanneer hem dat niet uitkwam. De Spaanse aanvoerder Julian Romero gaf de mondelinge verzekering dat de levens van de burgers gespaard zouden worden, als zij opnieuw de eed van trouw aan de koning zouden afleggen. Toen de burgers zich in de kerk verzamelden, openden de Spanjaarden het vuur en slachtten de menigte af. Daarna verspreidden ze zich door de stad om te moorden en te roven. De stadspoorten werden bewaakt om te voorkomen dat burgers zouden vluchtten. Tegen de avond was ver in de omtrek de gloed zichtbaar van de branden die een deel van het stadje in de as legden.

4. Het beleg van Haarlem

Daarna was de beurt aan Haarlem, strategisch gelegen in het waterrijke gebied in het hart van Holland. De magistraat, bevreesd dat de stad het lot van Zutphen of Naarden zou delen, besloot te onderhandelen. Drie onderhandelaars reisden naar Don Frederiks hoofdkwartier te Amsterdam. Ze waren echter nauwelijks vertrokken of Wigbolt Ripperda, de aanvoerder van de geuzenbezetting, riep op tot tegenstand. Nieuwe geuzenvendels trokken de stad binnen en leden van de vroedschap werden vervangen. Toen twee van de drie onderhandelaars terugkeerden uit Amsterdam werden ze onmiddellijk gevangengenomen. Zo werd Haarlem de eerste Hollandse stad die zou proberen de Spaanse troepen die vanuit Amsterdam optrokken over de dijk tussen het IJ en het Haarlemmermeer, te weerstaan.

Don Frederik begon het beleg met een hevige beschieting. Op 20 december liepen de Spaanse troepen storm. De gealarmeerde burgers stonden echter pal op de bedreigde wallen. De mannen hanteerden musket, piek en zwaard en de vrouwen en kinderen gooiden kokende olie en brandende pekkransen naar beneden. Toen de Spanjaarden zich terugtrokken, bleven er honderden doden achter. De snelle Spaanse opmars was voorbij. Don Frederik begreep dat een nieuwe stormloop alleen kans van slagen had na een grondige voorbereiding. Bovendien was het eind december en een strenge winter was aangebroken. Terwijl de geuzen sleden vol levensmiddelen over het dichtgevroren Haarlemmermeer de stad binnenbrachten, hadden de Spanjaarden honger en gebrek.

Eind januari waagden de Spanjaarden een tweede stormaanval. Ze slaagden erin een deel van de stadswal te veroveren. Tot hun verrassing hadden de verdedigers daarachter echter een nieuwe wal opgeworpen. De Spanjaarden waren nog niet gekomen van hun teleurstelling, toen de geuzen een zware mijn tot ontploffing brachten. *Armen, benen, ja gehele lichamen, bussen, hellebaarden, rapieren, het vloog al hoog in de lucht, 't welk een groot wonder was om te zien*, schreef een enthousiaste ooggetuige.

Don Frederik zag in dat hij Haarlem alleen door honger tot overgave kon dwingen. Maar dan moest er een einde komen aan de bevoorrading via het Haarlemmermeer. In het voorjaar verscheen Bossu met een Amsterdamse vloot op het Haarlemmermeer en verdreef na hevige strijd de geuzenschepen. De stad was nu aan alle kanten ingesloten en er kwam hongersnood. Katten, honden, ratten, muizen en gekookte paarden- en ossenhuiden werden gegeten. Van de toren hing een zwarte vlag, die meldde dat de nood op het hoogst gestegen was.

In juli 1573 werd nog een poging gedaan de stad te ontzetten. Vrijwilligers uit Delft, Leiden en Rotterdam trokken in de nacht naar Haarlem, grote voedselvoorraden meevoerend. Tot hun ongeluk hadden de Spanjaarden twee postduiven neergeschoten, die berichten over de komst van de bevrijders moesten melden aan de

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

belegerde burgers van Haarlem. Het gevolg was dat het leger in een hinderlaag liep en uiteen werd geslagen. Haarlem was verloren.

Nadat de wanhopige burgers bedreigd hadden hun stad in brand te steken om zich daarna door de vijand heen te slaan, beloofde Don Frederik dat er niet geplunderd zou worden en dat de burgers ongedeerd zou blijven. Daarna gaf de stad zich over. Toen bleek evenwel dat toch de gehele bezetting moest sterven, op wat Engelse en Duitse huurlingen na. De geuzen en de Waalse huursoldaten, in totaal 2000 man, werden gehangen of onthoofd. Vijf beulen hadden dagenlang werk. Driehonderd mannen, waaronder ook enkele stadsbestuurders, werden twee aan twee, ruggelings gebonden, in het Spaarne verdronken. Zevenenvijftig burgers werden gevangengezet. De anderen werden begenadigd, omdat de koning nu eenmaal een *oprecht goet Vader ende goedertieren ende ghenadich Prince* was. De plundering werd voor een bedrag van 240.000 gulden afgekocht.

De Hollanders dachten anders over de goedertierenheid van de koning. Tenslotte hadden meer dan 2000 mensen, van wie de Spanjaarden hadden toegezegd dat ze gespaard zouden worden, het leven verloren. Al spoedig circuleerden er pamfletten, waarin de executies in bloedige details uiteengezet en geïllustreerd werden. Toen kardinaal Granvelle in Napels het nieuws vernam, vroeg hij zich af: *Wat was het nut van het in koelen bloede doden van soldaten? Nu klaagt de hertog van Alva dat andere steden zich niet spontaan overgeven, maar hij moet er zich wel van bewust zijn dat de andere steden ook door soldaten verdedigd worden en dat zij bang zijn dat hen hetzelfde lot als dat van hun kameraden in Haarlem hoven het hoofd hangt. Laat de hertog niet vergeten dat ze zullen vechten, totdat ze van honger omkomen.*

Granvelle zag de val Haarlem als een keerpunt. Hij had gelijk, want na Haarlem was er geen stad meer die zich zonder strijd aan de Spanjaarden wilde overgeven.

De val van Haarlem was een zware slag voor de prins. Het noorden en zuiden van Holland waren van elkaar gescheiden. Wel had Alva een hoge prijs moeten betalen. Hij had 5000 man verloren (sommige schattingen lopen op tot 10.000 man) en de overigen sloegen aan het muiten omdat de buit in de veroverde stad hen ontging. Ze hadden nog achtentwintig maanden soldij te goed. Alva moest er zelf aan te pas komen. Nadat hij in Amsterdam het geld had losgekregen, keerde de rust weer.

5. Natuurlijke verdedigingsmiddelen

In hun strijd tegen de Spaanse onderdrukking hadden de Hollanders een belangrijk voordeel door de natuurlijke gesteldheid van hun land. Holland werd op veel plaatsen doorsneden door rivieren, kanalen, sloten en stromen, de meeste omgeven door dijken. Verder waren er meren en brede riviermonden. In Noord-Holland vormden de Schermer, de Beemster, de Purmer, de Wormer en het Wogmeer samen met Heerhugowaard een uitgestrekt merengebied dat slechts door twee zware dijken van de zee gescheiden werd. Meer naar het zuiden lagen het Haarlemmermeer, de Kaag en het Spieringermeer dicht opeen en deelden Holland in feite in tweeën. In Zeeland vormden de zeearmen bijna onoverkomelijke barrières. Een Engelsman die de Nederlanden bezocht, schreef: *Nergens ter wereld treft men een dergelijk, vlak moeras aan. Het is een allesomvattende poel op kleine schaal. Het kan inderdaad beschouwd worden als het achterste van de wereld, vol met aderen en bloed, maar zonder botten erin.*

De Nederlanders wisten hun voordeel te doen met deze geografische omstandigheden. Meer dan eens staken zij de dijken door, waardoor grote gebieden onder water kwamen te staan. Bijkomend voordeel was dat belegerde steden door platboomde schepen van voedsel konden worden voorzien.

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

Het was moeilijk om Holland en Zeeland vanuit het zuiden binnen te vallen. Vier rivieren vormden immers één grote delta, waarvan ook de Biesbosch deel uitmaakte: de Lek, de Linge, de Waal en de Maas. Deze rivieren werden bovendien geflankeerd door veengronden, meren en moerassen. Geertruidenberg, Gorinchem en Zaltbommel waren daarom strategisch gelegen plaatsen, die al in een vroeg stadium in handen van de geuzen vielen (1572/73).

Een vijandelijk leger moest als gevolg daarvan ver landinwaarts trekken, vaak helemaal tot Nijmegen toe. Daar was de gelegenheid om de rivieren over te steken gunstiger. In 1672 deed Lodewijk XIV van Frankrijk niet anders, toen hij met zijn leger probeerde Holland binnen te dringen.

6. Van Alkmaar begint de victorie

Vier dagen na de capitulatie van Haarlem, op 16 juli 1573, verscheen een afdeling Spanjaarden voor de Kennemerpoort van Alkmaar. Er was geen garnizoen in de stad. Wel stonden op hetzelfde moment voor de Friese poort enkele geuzenvendels onder leiding van Ruichaver en eisten eveneens binnengelaten te worden. Het merendeel van de burgers was ervoor, enkele gezeten burgers namen de vlucht en de magistraat was besluiteloos. Uiteindelijk stond burgemeester Floris van Teylingen op en verklaarde dat hij met de prins en de burgers wilde leven en sterven. De sleutel van de Friese poort bleek op het beslissende moment zoek, maar stadstimmerman Maarten Pieterszoon van der Mey hakte de poort open. De geuzen marcheerden de stad door en deden onmiddellijk een uitval vanuit de Kennemerpoort. De Spanjaarden trokken af. Alkmaar zou verdedigd worden.

De natte zomer van 1573 was al bijna voorbij en een nog nattere herfst stond voor de deur, toen Don Frederik eindelijk met zijn hoofdmacht het beleg om de stad sloeg.

Timmerman Van der Mey ontsnapte uit de stad en drong er bij Sonoy, de geuzenaanvoerder van het Noorderkwartier, op aan de dijken te laten doorsteken. Sonoy kon hem echter niet ter wille zijn, want de Staten van het Noorderkwartier waren tegen. Het was oogsttijd. Wat moest er van de vruchten terechtkomen en wat moesten de dieren de komende winter eten? Van der Mey kreeg een woede-aanval: *Gij Ielijke koeherder, gij moest maar eens in Alkmaar zitten, dan zoudt ge wel anders praten!* Het scheelde niet veel of de timmerman was in het gevang gekomen. Uiteindelijk bemiddelde de prins. Als de nood werkelijk aan de man kwam, zouden de dijken alsnog doorgestoken worden.

Na een hevige beschieting bestormden de Spanjaarden op 18 september de wallen van Alkmaar. De burgers stonden pal. Op die dag werden drie stormlopen afgeslagen. Daarna waren de Spaanse soldaten niet meer tot verdere stormaanvallen te bewegen. Het bleek dat moderne fortificaties zoals Alkmaar die bezat, wanneer deze tenminste bezet werden door vastberaden verdedigers, een stad onneembaar maakten.

Hun indrukwekkende fortificaties had een aantal Nederlandse steden te danken aan Karel V, die tijdens de Franse oorlogen rond 1540 in de eerste plaats Antwerpen en Utrecht, maar waar nodig ook andere steden, waaronder Alkmaar, had laten versterken. De hoge, smalle muren van de middeleeuwse vestingen waren namelijk niet meer opgewassen tegen het geweld van het moderne geschut. Een korte, hevige beschieting was al voldoende om ze ineens te doen storten. Daarom waren de militaire bouwmeesters overgegaan op het zogenaamde 'Italiaanse systeem'. Dat combineerde lage, dikke muren van baksteen, met uitspringende vierkante bastions die haaks op de loopgraven van de belegeraars stonden. De stad Alkmaar had er maar liefst acht.

Natuurlijk hing het met succes weerstand bieden aan de vijand niet alleen af van deze bastions. Bepalend was de moed en de vastberadenheid van de verdedigers. Haarlem bezat geen enkel bastion en sloeg toch de Spaanse aanvallen af.

Don Frederik begreep dat Alkmaar ingesloten en uitgehongerd moest worden. De voorraden in de stad waren niet groot en hongersnood dreigde. Sonoy, inmiddels gouverneur van West-Friesland, gaf bevel enkele dijken door te steken. Hij moest de gaten laten bewaken, omdat de boeren ze weer probeerden dicht te gooien. Van der Mey glipte opnieuw uit de stad om de prins om een spoedig ontzet te vragen. De prins zegde alle mogelijke hulp toe en drong er hij de Alkmaarders op aan in geval van uiterste nood seinvuren te ontsteken op de wallen. Dan zouden er nog meer dijken doorgestoken worden.

Op de terugweg naar Alkmaar viel Van der Mey bijna in handen van de Spanjaarden. Hij zag kans om te ontkomen, maar hij moest zijn polsstok met de daarin verborgen brieven van de prins, achterlaten. Toen Don Frederik de brieven onder ogen kreeg, besloot hij het beleg op te breken. De grond in het Spaanse kamp was trouwens al zo drassig geworden dat de kanonnen alleen maar met de grootste moeite losgetrokken konden worden. Op 8 oktober trokken de belegeraars weg.

7. De slag op de Zuiderzee

Bossu was in het begin van oktober met een vloot uit Amsterdam de Zuiderzee opgevaren om het Noorderkwartier vanuit zee aan te vallen. Hij werd echter opgewacht door een geuzenvloot onder bevel van Cornelis Dircksz., de burgemeester van Edam. Tijdens het gevecht dat op 11 oktober ontbrandde zag Cornelis Dircksz. kans het admiraalschip 'De Inquisitie' te enteren. Ook andere geuzenschepen klampten zich aan Bossu's schip vast en het vechtende kluwen dreef af naar de kust bij Hoorn. Vanaf land kregen de geuzen versterkingen aangevoerd. Hoornse burgers en boeren uit de omtrek voeren naar de strijdende schepen en mengden zich in de strijd. Bossu's bemanning weerde zich dapper: ongebluste kalk werd vanuit de mastkorven op het dek gegooid en vanuit de luiken vuurden schutters op geuzen die probeerden op het geënterde schip over te gaan. De Inquisitie leek een belegerde vesting. Na een nacht van vergeefse krachtmeting zag Jan Haring uit Hoorn kans in de grote mast te klimmen en de admiraalsvlag naar beneden te halen.

Toen Bossu zag dat hij door zijn kapiteins in de steek was gelaten, gaf hij de strijd op. Met zijn gevolg werd hij in Hoorn gevangen gezet. Het gezelschap werd later uitgewisseld tegen gevangengenomen Haarlemse burgers.

8. Alva verlaat het land

In Spanje begon het hof in te zien dat de politiek van de harde lijn mislukt was. Dat gaf de gematigden onder de raadsheren de wind in de zeilen. Hoewel de koning, evenals Alva, tegenstander bleef van verzoening, begon hij in te zien dat de oorlog niet altijd voortgezet zou kunnen worden. Na het mislukken van de invoering van de tiende penning en na het uitbreken van de oorlog, was Alva totaal afhankelijk van de Spaanse schatkist geworden. Met name Castilië ging nu zwaar gebukt onder de oorlogslasten. Immers voerde Spanje tegelijkertijd in het Middellandse Zeegebied een felle strijd tegen de mohammedanen. Bovendien waren in de Nederlanden in het achterliggende jaar militaire successen uitgebleven.

Daarom besloot koning Filips Alva, die al had laten weten te willen terugkeren, te vervangen. Diens opvolger kreeg echter opdracht de harde lijn te blijven volgen. En vanuit Spanje zou Alva voorlopig blijven adviseren.

3. Het begin van de Tachtigjarige Oorlog

Antwoorden **Basis**
Verwerking

1. Fam. van Willem van Oranje: Lodewijk van Nassau en Adolf van Nassau.
Vrienden van Willem van Oranje: Graaf van Egmond en Graaf van Horne.
Vijanden van Willem van Oranje: Filips II en Alva.
2. a. Willem van Oranje.
b. Allerlei waardevolle bezittingen, zoals sieraden en huisraad.
c. Om de Nederlanden te bevrijden van de Spaanse overheersing.
3. 3 Samen met zijn broers Adolf en Lodewijk bedacht prins Willem van Oranje een plan om de Spaanse troepen te verslaan. Ze verkochten allerlei waardevolle bezittingen om voldoende geld te hebben om de soldij van de soldaten te kunnen betalen.
- 6 De graven Egmond en Horne werden op de markt in Brussel onthoofd.
- 1 Alva werd naar de Nederlanden gestuurd.
- 5 In de slag bij Heiligerlee werd de eerste overwinning op de Spaanse troepen behaald. Wel sneuvelde graaf Adolf van Nassau in de strijd.
- 8 Alva nam de zestien veroverde kanonnen mee naar Antwerpen en liet ze omsmelten tot een groot ijzeren beeld van zichzelf. Vanaf die tijd droeg hij de bijnaam: de ijzeren hertog.
- 2 Belangrijke edelen werden gevangen genomen, zoals de graven Egmond en Horne. Willem van Oranje kon ontsnappen en vluchtte naar Duitsland.
- 7 In de Slag bij Jemmingen werd het leger van de prins verslagen en graaf Lodewijk kon ternauwernood ontsnappen. De aanval was mislukt.
- 4 Met een legertje trokken de graven Adolf en Lodewijk de Groningerlanden binnen om de Spaanse soldaten te verslaan.
4. a. De Slag bij Heiligerlee.
b. Groningen.
c. Dat graaf Adolf rust in het eeuwige leven en zal opstaan op de jongste dag.
5. 6 Rillend van de kou staan zo'n honderd paarden achter een gespannen touw dicht bij elkaar in het water van de snelstromende rivier. Met hun zware lijven breken ze de kracht van de stroom.
- 5 Voor de hoofden van de paarden langs gaan de soldaten door de rivier.
- 3 Sterke paarden trekken kanonnen en legerwagens.
- 2 Met enkele van de voornaamste onderbevelhebbers heeft Willem van Oranje de hoge oever beklommen. Nu staat hij daar, de veldheersstaf in zijn hand en staart voor zich uit. Ginds moet het leger van Alva zijn.
- 1 De vaandeldrager houdt het vaandel met het wapen van Willem van Oranje omhoog. Het zware vaandel rust in een koker die aan de stijgbeugel vast zit.
- 4 Een van de ruiters in het water houdt de princevlag omhoog.
- 6 Van boven naar beneden: oranje – blanje – bleu.
Pro Lege :de koning en het volk moeten zich houden aan de wet.
Pro Rege : de koning moet geëerd worden.
Pro Grege : het volk moet in vrijheid naar Gods Woord kunnen leven.
Latijn.
7. a. De Watergeuzen.
b. Ze mochten Spaanse schepen aanvallen en veroveren.
c. Den Briel.
d. Zesentwintig andere steden verklaarden zich eveneens voor de prins..
8. 1. Mechelen.
2. Zutphen.
3. Naarden.
4. Haarlem.
5. Alkmaar.

Extra

1. a. geern = graag.
swaer = zwaar.
tempeest = storm.
dinck = dingen.
 - b. De hertog van Alva ontweek de aanval en de steden hielden hun poorten gesloten voor de Prins. De Prins kon het leger niet langer betalen en de soldaten gingen over op roven en plunderen.
 - c. Het was Gods tijd nog niet, de raad van de Heere was anders.
 - d. 'Alle dingen gebeuren zoals God het wil. Dus ook alles wat ons nu overkomt.'
 - e. Alle eerste letters vormen de naam: Willem van Nassov. (de v is een u en in de coupletten is de s vervangen door een z) Deze vorm noem je een acrostichon.
[Op de website van het koninklijk huis zijn alle coupletten van het *Wilhelmus* te vinden.
<https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/volkslied/tekst-van-het-wilhelmus>]
 - f. Willem van Oranje met David en Filips II met Saul.
 - g. Huidig Nederlands = gehoorzamen.
Engels = to obey.
 - h. Couplet 1, 2 en 6.
[Te vinden op <https://www.youtube.com/watch?v=l4E41JQ8uWs>]
 - i. In de oorspronkelijke versie is het tempo hoger en zingt men telkens twee regels als een hele zin.
2. a. Hij wilde verschillende belastingen invoeren, o.a. de tiende penning.
 - b. Het verzet tegen deze belasting was zo groot, dat hij hem niet invoerde.
 - c. Belasting over de Toegevoegde Waarde.
 - d. Het algemene tarief is 21%, maar voor bijv. levensmiddelen en boeken geldt een lager tarief van 9%.
 - e. Niet eerlijk zijn tegenover de overheid en dus geen of te weinig belasting betalen.
 - f. De Heere Jezus zelf leert ons dat we de overheid moeten geven waar ze recht op heeft en dat we daarin eerlijk moeten zijn.
 - g. Het achtste gebod: Gij zult niet stelen.
3. Een grote, onvriendelijke en bazige vrouw.